

Реферат о завршеној докторској дисертацији

На седници Одељења за историју уметности одржаној 05. 09. 2024. и на седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду одржаној 19. 09. 2024. изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Косте Вуковића под насловом „Преображенска црква у Сентандреји: уметност и побожност у XVIII веку“, рађену под менторством проф. др Владимира Симића са Филозофског факултета у Београду. По увиду у дисертацију, дајемо следеће мишљење:

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Коста Вуковић је рођен у Будимпешти 1965. године. Студије историје уметности је завршио 1995. године на Филозофском факултету у Београду, а његов дипломски рад је награђен угледном Наградом Спомен-збирке Павла Бељанског. Од 1995. године Вуковић је запослен као кустос и руководилац збирке Музеја Српске православне епархије будимске у Сентандреји. У периоду од 1995. до 2007. обављао је функцију члана председништва Самоуправе Срба у Мађарској, а до 2018. и функцију председника Српске мађинске самоуправе у Сентандреји. У три мандата, од 1995. до 2008. године, биран је за члана председништва Удружења кустоса црквених музејских установа у Мађарској, а 2009. и за члана Мађарског византолошког друштва. Од 2012. године члан је Сентандрејског одбора САНУ, а од 2018. и Одељења за ликовне уметности Матице српске. Добитник је више одликовања и награда: Златне значке Културно-просветне заједнице Србије, Награде задужбине Јаков Игњатовић из Мађарске, Ордена Светог деспота Стефана Лазаревића Српске православне цркве, признања „Културни образац“ Министарства културе и информисања Републике Србије. Аутор је бројних научних и стручних публикација из области историје српске уметности 18. и 19. века.

Докторска дисертација Косте Вуковића је обима 97.193 речи. Према стандардима наведеним у Упутству о облику и садржају докторске дисертације која се брани на Универзитету у Београду, ова дисертација у целости подразумева 345 страница, укључујући четири са обавезним изјавама, од чега текст заузима 248 странице, док су на

97 репродукције анализираног ликовног материјала. Извори и литература су обима 18 страница.

Дисертација представља свеобухватну студију Преображенске цркве у Сентандреји, како у погледу архитектуре и визуелне уметности, тако и у погледу њеног места у локалном верском и културном животу српске заједнице у Сентандреји током XVIII века. Црква, као сакрални и културни објекат, заузима централно место у развоју српске барокне уметности и представља симбол идентитета и духовности Срба у овом делу Хабзбуршке монархије. Са обимном библиографијом, која укључује бројне изворе и релевантне студије, Вуковић је успео да реконструише културно-историјски контекст у коме је црква настала и функционисала. Дисертација обухвата како архивске документе тако и бројна ликовна дела, што је допринело да се на нови начин осветле различити аспекти културне и религијске историје српске заједнице у Сентандреји.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације Косте Вуковића је Преображенска црква у Сентандреји, која представља изузетно значајан културно-историјски споменик српске православне заједнице у Мађарској. Ова црква није само важна сакрална грађевина, већ и културни и уметнички објекат који симболизује идентитет и побожност Срба на овом подручју током XVIII века. Истраживање обухвата детаљну анализу архитектуре, иконографије и социјалне улоге Преображенске цркве, са посебним освртом на њен утицај на културни и религиозни живот локалне заједнице. Дисертација настоји да прикаже Преображенску цркву као јединствени спој уметничких, културолошких и духовних аспеката, који су, уз социјалне и историјске утицаје, обликовали верски идентитет српске заједнице у Сентандреји.

Циљ ове дисертације је, пре свега, да пружи свеобухватну и продубљену анализу уметничког и културног наслеђа Преображенске цркве. Вуковић у раду настоји да осветли специфичне архитектонске и уметничке аспекте цркве, који су допринели њеној препознатљивости и значају у ширем контексту српске културе у Хабзбуршкој монархији. Дисертација истражује како су друштвене околности и културни утицаји утицали на избор и примењивање барокних уметничких елемената, који су, путем украјинско-руских иконографских утицаја, нашли своје место у иконографији и архитектури цркве. Пажња је такође посвећена утицају занатлијских и трговачких

цехова, посебно Табачког цеха, који су били међу најважнијим ктиторима, што је чинило да црква постане и културни центар сентандрејске српске заједнице.

Вуковић такође истражује како је култ Богородице Преображенске утицао на развој побожности и религиозног живота у Сентандреји. Претпоставка је да је овај култ, уз прославу Преображења као градске славе, допринео обликовању локалног верског идентитета и учвршћивању културног заједништва. Овај аспект истраживања је значајан, јер показује како је црква, као простор култа, учествовала у обликовању верских обичаја и колективне побожности.

Циљ је такође да се допринесе разумевању значаја уметничке продукције српске заједнице у овом периоду, нарочито у оквиру културних токова барокне уметности у централној Европи. Вуковићев рад пружа детаљну анализу утицаја барока на српску уметност, али и комплексну слику културног живота у Сентандреји у XVIII веку, кроз синтезу историјских, социолошких и уметничких фактора. Ово истраживање не само да обогаћује историју српске уметности већ и доприноси ширем разумевању културног и верског живота српских заједница у оквиру Хабзбуршке монархије.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Истраживање Косте Вуковића се заснива на три кључне хипотезе које настоје да осветле значај овог сакралног објекта у контексту уметности, културе и друштвеног живота српске заједнице у Сентандреји током XVIII века.

Прва хипотеза се односи на архитектонску и уметничку иновацију Преображенске цркве. Хипотеза претпоставља да је ова црква први православни храм у Карловачкој митрополији који у потпуности интегрише елементе барокног стила, што је значајно у контексту културног утицаја Централне Европе и украјинско-руских утицаја на српску уметност. Вуковић истражује како су се ови барокни утицаји рефлектовали у архитектури и ентеријеру цркве, укључујући детаље иконографије и декоративне елементе на иконостасу. Анализа утицаја барока и специфичног стила који је развијен у Преображенској цркви доприноси разумевању како је српска уметност усвајала и модификовала европске уметничке токове у складу са православним предањем и локалним културним специфичностима.

Друга хипотеза се бави социјалном и верском улогом Преображенске цркве као центром побожности и колективног верског идентитета у Сентандреји. Према овој хипотези, Преображенска црква није само место богослужења, већ и простор који игра

важну улогу у јачању верске свести и заједничког идентитета српске заједнице у Хабзбуршкој монархији. Црква постаје центар ходочашћа и важна верска институција, посебно кроз култ чудотворне иконе Богородице Преображенске. Такође, празник Преображења, који је постао градска слава, додатно наглашава значај цркве као центра за верске и друштвене активности. Ова хипотеза истражује како је култ Богородице Преображенске допринео развоју побожности и формирању обичаја који су постали важан део верског живота локалне заједнице.

Трећа хипотеза испитује улогу локалних занатлијских и трговачких цехова у изградњи и украшавању Преображенске цркве. Претпоставка је да су занатски и трговачки цехови, нарочито Табачки цех, имали значајан утицај на изградњу и опремање цркве, пружајући финансијску подршку и служећи као ктитори. Ово указује на утицај друштвених структура у обликовању културног пејзажа и визуелне културе у Сентандреји. Вуковићева анализа улоге ктиторства ових цехова омогућава боље разумевање механизма кроз које су друштвене групе подржавале уметничке пројекте, али и њихову жељу за колективном репрезентацијом и афирмацијом верске и културне припадности.

Ове три хипотезе заједно пружају свеобухватан оквир за разумевање Преображенске цркве не само као религиозног и културног центра, већ и као места где се преплићу уметнички, друштвени и верски утицаји, чинећи је важним елементом у културном идентитету српске заједнице у XVIII веку. Аутор је све наведене хипотезе темељно истражио на основу доступних података из архивских извора и кроз анализу иконографије, архитектуре и осталих уметничких целина.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Дисертација Косте Вуковића о Преображенској цркви у Сентандреји структурирана је у седам поглавља – уводно, пет расправних и закључно – а свака целина обрађује специфичан аспект овог сакралног објекта, анализирајући га из уметничког, културног и историјског угла. Оваква организација текста омогућава свеобухватан приказ значаја цркве, не само као религиозног објекта, већ и као културног симбола и уметничког дела.

Уводна разматрања пружају теоријски и методолошки оквир за проучавање Преображенске цркве, укључујући преглед досадашњих истраживања и приступе који

ће бити коришћени у раду. Вуковић објашњава релевантност и значај теме, а такође дефинише основне појмове и методе које ће користити, као што су иконографска анализа, историјски контекст и анализа стилских утицаја.

Друго поглавље, *Друштвена структура Сентандреје између краја XVII и средине XVIII века*, истражује социјални и културни контекст у коме је црква настала. Посебан акценат је на формирању локалних трговачких и занатлијских цехова, који су имали значајну улогу у културном и друштвеном животу, као и у подршци изградњи цркве. Овај део истраживања пружа увид у структуру локалног друштва и његов утицај на сакралну архитектуру.

Треће поглавље, *Прва црква-брвнара*, обрађује историју и значај првобитне дрвене цркве у Сентандреји. Ова црква, изграђена крајем XVII века, представљала је почетни корак у оснивању сакралних објеката за српску заједницу у Сентандреји и симболизовала је њихов напор да се одрже и очувају свој верски идентитет у новом окружењу.

Четврто поглавље, *Подизање нове цркве 1741-1746. године и црквеног звоника у другој половини XVIII века - архитектура*, фокусира се на изградњу монументалне нове Преображенске цркве, која је подигнута између 1741. и 1746. године, као и на звоник који је додат у другој половини века. У овом делу рада анализирају се архитектонска решења и симболичка вредност ове нове грађевине у сакралној топографији града, као и њен утицај на локалну заједницу.

Пето поглавље, *Обликовање ентеријера нове цркве - примењена уметност и сликарство*, посвећено је детаљној анализи унутрашњости цркве, посебно иконостаса, који представља први развијени барокни иконостас у српској уметности. У овом делу разматрају се стилски и иконографски утицаји, као и барокни елементи који су допринели да се створи јединствен уметнички израз.

Шесто поглавље, *Ентеријер и ризница Преображенске цркве у другој половини XVIII века – нови облици побожности и религиозног ритуала*, истражује ритуалне аспекте и значај ризнице цркве. Овде су анализирани литургијски предмети и иконографски елементи, укључујући култ Богородице Преображенске и њен значај за верски живот заједнице.

У закључку Вуковић сумира кључне научне налазе и наглашава значај овог истраживања за разумевање српске уметности и културе XVIII века у Хабзбуршкој монархији. Један од најзначајнијих закључака дисертације је да Преображенска црква

представља јединствен пример синтезе православне традиције и барокног стила, што је допринело стварању новог визуелног израза који је постао карактеристичан за српску уметност овог периода. Такође, аутор је доказао да је ова црква као место окупљања, заједничких обичаја и верских ритуала играла значајну улогу у формирању колективног идентитета српске заједнице у Сентандреји, као и уопште Срба у овом делу Хабзбуршке монархије. Напослетку, показао је да су цехови, као ктитори, имали кључну улогу у настајању и опремању цркве, чиме су изражавали своје друштвене и културне амбиције, али и подржали развој културе и уметности српске заједнице. Тиме су добијени нови увиди у механизме колективног ктиторства и улоге друштвених структура у настанку и очувању културног наслеђа.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Дисертација Косте Вуковића представља значајан допринос у проучавању српске сакралне архитектуре и уметности у XVIII веку, утемељен на анализи и разматрањима барокних утицаја и улоге Преображенске цркве у Сентандреји као културног центра српске заједнице у Хабзбуршкој монархији. Вуковићево истраживање пружа нове увиде у уметничке, друштвене и верске аспекте који су обликовали овај храм и доприноси разумевању како су се српски православни уметници и заједнице прилагодили и интегрисали барокне уметничке токове у сопствени културни контекст.

Први значајан резултат истраживања односи се на анализу архитектонских и иконографских иновација у Преображенској цркви. Вуковић је у свом раду показао како су барокни утицаји и украјинско-руски иконографски елементи интегрисани у изградњу и уређење цркве. Овај процес стварања јединственог стила, који се налази на раскршћу између православне традиције и барокног израза, значајан је у проучавању развоја српске уметности у централној Европи. Оваква синтеза стилова показује како су локални уметници прилагођавали западне стилске утицаје, али и стварали нову естетику која одражава верске и културне вредности српске заједнице.

Други аспект научног доприноса односи се на анализу социјалне и културне улоге Преображенске цркве. Истраживање показује да је црква била више од места богослужења; она је представљала центар култа и побожности, посебно кроз култ Богородице Преображенске. Вуковић показује да је Преображенска црква играла кључну улогу у учвршћивању колективног идентитета српске заједнице у Сентандреји. Овај верски култ је допринео формирању заједничких обичаја и традиција, који су постали

саставни део живота локалне заједнице. Празник Преображења као градска слава додатно је учврстио улогу цркве као централног места окупљања и верског изражавања.

Трећи допринос истраживања је у проучавању улоге ктиторства и утицаја локалних занатлија и трговачких цехова, нарочито Табачког цеха, који су активно подржавали изградњу и украшавање цркве. Вуковићев рад осветљава друштвену структуру Сентандреје, показујући како су ове групе финансијски подржавале цркву и чиниле да она буде репрезентативни објекат заједнице. Ова анализа је значајна јер истражује како су социјални фактори утицали на развој уметности и како је локална заједница учествовала у сакралним пројектима.

Коначно, дисертација пружа интердисциплинарни приступ проучавању српске уметности и културе, комбинујући историјске, уметничке и социолошке методе, чиме се добија комплетан увид у значај Преображенске цркве. Вуковићев рад обогаћује историју уметности и културне студије, отварајући нове могућности за проучавање уметничких и културних феномена у српској заједници током XVIII века.

6. Закључак

Докторска дисертација Косте Вуковића пружа свеобухватан увид у различите аспекте Преображенске цркве у Сентандреји као уметничког, религијског и друштвеног центра, који је одиграо кључну улогу у формирању идентитета српске заједнице у Сентандреји. Комбинујући историјске, иконографске и социолошке методе, она пружа целовиту слику о улози коју је та сентандрејска црква имала у верском, културном и социјалном животу српске заједнице у XVIII веку, а такође и даје нове увиде у архитектонске, иконографске и социјалне аспекте овог важног сакралног објекта. Вуковић је успео да детаљно прикаже како је Преображенска црква постала пример синтезе барока и традиционалне уметности, што је резултирало јединственим визуелним изразом. Истражио је култ Богородице Преображенске, који је постао кључни елемент локалне побожности и колективног идентитета српске заједнице и показао како је српска заједница организована кроз цеховска удружења допринела изградњи, украшавању и очувању цркве. Дисертација је написана на академски утемељен и методолошки детаљан начин, што је чини важним доприносом у истраживањима српске уметности и културе XVIII века. Интердисциплинарни приступ и темељна анализа овог рада отварају нове могућности за истраживање српске уметности и културе у доба барока и доприносе бољем разумевању културне и уметничке адаптације православних заједница у оквиру

Хабзбуршке монархије. Ова студија обогаћује српску историју уметности и културе, доприносећи разумевању како су уметнички и културни феномени функционисали у контексту православних заједница у Хабзбуршкој монархији. Комисија сматра да докторска дисертација Косте Вуковића представља драгоцен допринос истраживању и познавању националне историје уметности и културе XVIII века и закључује да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Београд, 17. 11. 2024.

Чланови комисије:

Др Игор Борозан, редовни професор
Универзитет у Београду – Филозофски факултет

Др Александра Кучековић, редовни професор
Универзитет уметности у Београду – Факултет ликовних уметности

Др Ненад Нинковић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет